

Andrija Dudić: Rasprava o kometama - rasprava o čovjeku

Svaki je čovjekov pokušaj da razumije, da istumači pa onda i u vidu sustava znanstveno izloži određeno poimanje svijeta bio svagda ukorijenjen u čovjekovu nastojanju oko seberazumijevanja, u nastojanju oko razumijevanja i određenja njegove uloge i položaja u svijetu, bio je ukorijenjen u njegovu interesu da otkrije smisao svoga bivanja u svijetu. Svako, dakle, promišljanje svijeta i Boga, cilja u krajnjoj liniji na rješenje problema čovjeka.

Čini se, da se ova istina intenzivnije no ikad otkriva u filozofiji razdoblja humanizma i renesanse, u kojem upravo taj interes za ljudsko, antropološka motivacija u promišljanju zbilje postaje najvidljivijom, i zapravo tek tada i osviještenom. To se centriranje interesa na ono ljudsko (humanum), po našem mišljenju, možda nigdje neće tako izrazito manifestirati kao u renesansnim raspravama o divinaciji i napose onima o astrologiji (kao grani divinacije). Svagda je, naime, čovjek iskazivao poseban interes za pojave na nebu upravo s obzirom na njihov utjecaj i način djelovanja na sublunarni svijet, pa onda napose upravo na čovjekov svijet. Iz pojava na nebu, koje se po već tradicionalno uvriježenoj interpretaciji Aristotelove filozofije, smatraju uzrocima zbivanja na Zemlji, pokušava se, upravo u sferi astrologije, pronaći i očitati neka pravilnost, zakonitost u ljudskome svijetu, s tim da svagda u pozadini ostaje vječno pitanje determinizma, odnosno slobode ljudske volje. Upravo u intenzitetu kojim se u renesansnom razdoblju prijanja uz astrologijsku tematiku, očitavamo stoga na posredan način intenzitet interesa za razumijevanjem "ljudskog" (humanuma), za iznalaženjem zakonitosti u ljudskom svijetu na temelju kojega bi i u toj sferi bilo moguće predviđanje i "praescientia". Taj je interes očit s jedne strane u nastojanju da se pravilnost događanja na nebu (područje vječnog, nepromjenljivog) "inducira" u zemaljska zbivanja, pa potom i u ljudski svijet, gdje bi važila za "res humanae", a s druge u nastojanju da se kritikom astrologije i divinacije uopće potvrdi autonomnost ljudske domene, afirmiranjem slobode volje, kao čovjekove bitne odrednice (pri čemu se još uvijek podsjeća na tezu da je Bog čovjeka učinio slobodnim). Čini se, da i jedno i drugo nastojanje možemo smatrati reakcijom na onu duboku duhovnu krizu što obilježava konac srednjeg vijeka, što se je očitovala primarno kao kriza sigurnosti i kriza znanja (Gewissheitskrise po Blumenbergu). Prvi će pak korak u procesu osamostaljivanja područja "humanuma" predstavljati nastojanje oko razgraničenja pojedinih regija bića. To, da se čovjek kao samostalni pokretač i ishodište specifičnog niza zbivanja, što se konstituira u njegovoj slobodnoj volji "izvuče" i razgraniči spram ostalih sfera bića, uzroka, one božanske i one prirodne- bilo je u tom procesu ono primarno. Osiguranje, osvajanje područja "humanuma" kao samostalnog područja predstavlja ujedno prvu fazu utemeljenja novovjekovnog subjektivizma. No tu je poziciju valjalo tek izboriti lomeći ujedno tradicionalnu sliku svijeta utvrđenu određenim korpusom znanja i općeprihvaćenih spoznaja. Proces razgraničenja će se pak, najizrazitije manifestirati upravo u onim područjima u kojima se izričito tematizira problem slobode volje, a to je

ponajprije područje astrologije (i divinacije uopće). To, kako se upravo u raspravama o divinaciji očituje interes renesansnog čovjeka oko uspostavljanja i utvrđivanja područja "humanuma" kroz razgraničenje područja zbiljanja što se utemeljuje u ljudskoj slobodnoj volji, spram božanske regije i regije prirodnog događanja, pokušavamo ovdje sagledati kroz analizu djela Andrije Dudića "De cometarum significatione commentariolus"./2/ Iz toga je onda ujedno vidljivo da mi najveće značenje Dudićeve rasprave o kometama vidimo u njegovu doprinosu renesansnoj "humanističkoj" odnosno antropološkoj problematici./3/.

Svoju raspravu započinje Dudić iznošenjem različitih teorija o biti komete, pri čemu donosi definicije komete što ih u svojim prirodnofilozofijskim traktatima izlažu najznačajniji filozofi poslije Aristotela, pa tako i njegovi suvremenici. Navodi tako tumačenje kometa što su ga zastupali pitagorejci, Anaksagora, Demokrit, Heraklid Pontski, Boetije, Kaldejci, Seneka, Praetorius, Fabritius, Cardanus i drugi. Na prvom mjestu iznosi Dudić naravno Aristotelovo tumačenje, komu se je i sam sklon prikloniti a po kojem su komete "vatreni nanos suhog isparavanja". Pritom možda neće biti naodmet spomenuti kako Dudić posebnu pažnju poklanja među suvremenim teorijama onoj matematičara Kardana (Cardanus).Ovaj je, po Dudićevim riječima, prigodom "najnovije pojave" komete (1577) izazvao burne diskusije u krugovima znanstvenika i filozofa pozivajući se na tu pojavu kao na dokaz " da na nebu imade rađanja" ("Hic igitur, inquit, in coelo, si ibi est, generatio fieri potest", Commentariolus..., pp.16). S tim u svezi valja istaknuti, kako se pri iznošenju stavova o kometama njegova suvremenika Marcella Squarcialupa, osjeća Dudićevo kolebanje u pogledu pristajanja uz Aristotelovo tumačenje. (Dudić zapravo već u izdanju "Komentara" iz 1579. izražava neke rezerve u svezi s Aristotelovom teorijom ističući :*"nos tamen communem, quae eadem Aristotelis quoque fuit, et qui eum magistrum sequuntur, opinionem hoc loco, retinimus. Quam tamen non satis esse certam, ut credam, non leves me causae impellunt"*(Comment.pp.14). Uistinu, kad 1579. nekoliko mjeseci nakon prvog izdanja svoje rasprave o kometama, Dudić piše predgovor Squarcialupovoj raspravi (koju je ovaj nota bene posvetio upravo Dudiću /4/), jasno je da Dudić zapravo gotovo da prihvaća Squarcialupove argumente, kojima ovaj dokazuje kako su komete nebeske pojave, ističući da je njegova teorija *"accuratior (est), et copiosior, ut nihil in hoc genere eruditius, acutius, elegantius, quod quidem sciam, sive a nostris, sive a veteribus scriptum esse existimem"* (Predgovor Squarcialupovoj raspravi, odnosno pismo T.Erastu, kojim preporuča ovu raspravu za objavljivanje, pp. 25). Preciznosti radi valja konstatirati kako se Dudić ipak nigdje ne izjašnjava explicite pristašom Squarcialupove teorije, premda ga očito Squarcialupovi argumenti tjeraju da sumnja u Aristotelovu teoriju. Dudićeva sumnja u općeprihvaćenu (Aristotelovu) teoriju o kometama najizraženija je u njegovu pismu Rafanusu /5/. U tom pismu Dudić piše: *"De cometa quam multa Aristotelis auctoritatem secuti blateramus passim! Et tamen his diebus didici ex proximo (comete) et qui hunc antecessit et Aristotelem et qui eum sequuntur longe a scopo aberasse, supra fuit lunam uterque... si ex fumosis exhalationibus*

procreantur, quomodo illae lunam superant et coelos penetrant? Si supra lunam generantur, quomodo verum illud erit, nihil ibi oriri, nihil interire, omnia esse aeterna...? Iz toga je navoda jasno, kako je Dudić na pragu prihvaćanja jedne nove slike svijeta.

Već iz prvog dijela rasprave o kometama, koji Dudić završava dosta skeptičnom konstatacijom po kojoj se čini da zapravo nema sigurne spoznaje o biti komete, jasno proizlazi što je pravi predmet njegove rasprave. Dudić, naime, kaže: " Mihi sane, in tanta obscuritate et multiplici opinione varietate, cum res ipsa ignota etiamnum sit, non videtur vero esse simile, ut certi quidquam divinari, aut praedici possit". Slijedi teza: "Quin hoc affirmo, etiamsi constaret, quid cometa sit... non posse tamen ex eius lumine vel boni quidquam, vel mali praenunciari. Quod non ita multo post ostendemus" (sve na str.18."Commentariolusa").

Iz gornjih je navoda jasno da je glavnim predmetom rasprave o kometama zapravo pitanje da li se iz pojave kometa daje zaključiti nešto o budućim pojavama na Zemlji, tako da bi Dudićevu raspravu trebalo zapravo označiti kao raspravu o divinaciji i točnije o proricanju iz pojave komete. Otud je onda razumljivo da će se Dudić u svojoj raspravi često kritički osvrtni i na astrologiju kao najpoznatiju granu divinacije (pri čemu već iz činjenice, što proricanje po kometama dovodi u vezu s astrologijom slijedi ponešto i o njegovoj koncepciji kometa). Već se, dakle, na početku Dudićeve rasprave postavlja pitanje o pravom karakteru te rasprave. Već u uvodnom dijelu, kao što vidimo, isprepliću se, naime, prirodnoznanstvene teorije o kometama s pitanjem o kometama kao vjesnicima (i uzrocima) budućih zbivanja na zemlji. Dudić nam zapravo sam odgovara kako treba razumjeti njegovu raspravu. On, naime, ističe kako je centralni problem rasprave pitanje da li su komete " vjesnici i stoga uzroci pojava na Zemlji ", iz čega proizlazi, da će prirodnoznanstveni dio rasprave biti u funkciji odgovaranja na pitanje o mogućnosti proricanja iz pojave komete, i to napose u ljudskim stvarima (res humanae).

U polemici s pobornicima teze o kometama - vjesnicima i uzrocima budućih događanja, najčešće loših ("Qui cometas propterea in coelo accendi dicunt, ut sint magnarum calamitatum, quae nobis impendeant, praenuntiae quaedam, atque adeo (!) causae efficientes") Dudić se ponajprije hvata u koštac sa stavovima pjesnika i povjesničara. Oni se u iznošenju svojih stavova o kometama uglavnom pozivaju na iskustvo pa će se i Dudić u pobijanju tih stavova pozivati primarno na iskustvo, koje po njemu, pokazuje, kako su se mnoge strahote u bližoj i daljoj prošlosti događale ljudima a da ih nije navijestila nikakva kometa, a s druge strane opet, "mnogo su se puta uspalile komete a da nije bilo ni ratova ni kuga, ni smrti kraljeva (kao posljedice te pojave)". Stoga Dudić zaključuje kako se na temelju iskustva nikako ne može dokazati nužna sveza između pojave komete i nedaća i zala što se događaju na Zemlji, a ako se koje takovo proroštvo što je vezano uz pojavu komete i obistini, onda to biva isključivo slučajem (casu), što onda po Dudiću vrijedi i za proricanja sviju ostalih područja divinacije.

U daljnjoj polemici s pobornicima teze o kometama -vjesnicima budućih zbivanja na Zemlji Dudić izlaže argumente što bi se mogli razvrstati u teologijsku i znanstvenu skupinu. Čitava bi se tako teologijska kontraargumentacija Dudićeve mogla sažeti u slijedećem: teza o kometama koje navješćuju i štoviše upravljaju (kao uzroci) zbivanjima na Zemlji je bezbožna. Samo, naime, Bogu, pripada znati buduće kontingentno, a čovjeku je nemoguće znati buduću sudbinu "Nam est nescia mens hominum fati sortisque futurae,...neque ulla humani ingenii et doctrinae vi praevideri futura certo possunt, nisi ab eo, quem forte Deus peculiariter fatidico hoc spiritu afflaverit" (Commentariolus, str.38).

Znanstveni dio rasprave o kometama - vjesnicima i uzrocima budućih zbivanja na Zemlji provodi Dudić u tri faze. U prvoj razgraničuje znanstveni i neznanstveni tip istraživanja i raspravljanja o pojavama, u drugom razgraničuje promatranje naravnog i nad-naravnog niza uzroka i njihova djelovanja a u trećem napokon razgraničuje područja božanskog i prirodnog od područja ljudskog djelovanja .

Dudićevo nastojanje oko razgraničenja znanstvenog i neznanstvenog istraživanja predstavlja svakako, uz ono što ćemo kasnije istaći kao njegov bitno " humanistički " doprinos, najznačajniji dio ne samo ove Dudićeve rasprave o kometama, nego i njegovih cjelokupnih prirodnofilozofijskih nastojanja što su došla do izražaja i u drugim njegovim djelima te u bogatoj korespondenciji, što svjedoči o tome da je upravo taj napor da se odredi bit znanstvenog tipa istraživanja dominantna preokupacija njegova cjelokupnog intelektualnog angažmana.

U raspravi o kometama Dudić zapravo vrlo precizno ustanovljuje kriterije za razlikovanje znanstvenog od neznanstvenog tipa istraživanja., pri čemu je polazištem upravo kritika fundamenta na kojima počiva astrologija kao " znanost ".Dudić ističe : " ...non ex hoc fonte astrologiam repudio, quod saepissime erret,sed caput peto, fundamenta eruo, et ostendo non posse non errare, cum de futuris contingentibus blaterat " (iz pisma Tadiji Hagecku 1580). Dakle, astrologiju odbacuje ne zato što često griješi, već joj ruši temelje dokazujući da ne može a da ne griješi, s obzirom na to da blebeće o budućem kontingentnom.Prva teza "znanstvene" skupine argumenata protiv astrologije,dakle, glasi: kako nema znanja o budućem kontingentnom,to je nemoguće da astrologija bude znanost.

Od svakog se pak znanstvenog istraživanja po njemu ponajprije zahtijeva da polazi od iskustva i to ponajprije vlastita iskustva, pa često u svojim tekstovima ističe : " treba se držati onoga što se opaža vlastitim očima; oči i druga osjetila su, naime, pomoćnici filozofije./6/ Taj prvi princip u njega je najuže povezan s izrazito kritičkim stavom spram bezrezervnog pridržavanja autoriteta u prirodoznanstvenim pitanjima i neprovjerenih, autoritetom posvećenih teza./7/

Drugi je značajana princip znanstvenog istraživanja nužnost zaključivanja o pojavama po bližim i neposrednim a ne po daljim i općim uzrocima (po "causae proximae" a ne po

("causae remotae"), jer opći i dalji uzroci ne mogu ništa " proizvesti bez bližih uzroka, koji su različiti i gotovo beskonačni "./8/

Treći momenat pri utvrđivanju principa znanstvenog istraživanja predstavlja upozorenje (a upravo u svezi s iznošenjem teza o uzročnoj svezi između pojave komete i događanja na Zemlji) kako se samo zbog toga što se dvije pojave (od kojih jedna u nebeskoj a druga u zemaljskoj sferi) događaju u isto vrijeme ili jedna neposredno slijedi drugu ,ne može još govoriti o postojanju uzročne sveze među njima./9/.

U drugoj fazi znanstvenog raspravljanja Dudić pokušava riješiti dilemu : da li su komete pojave prirodnog niza zbivanja ili su znamenja-čuda koja prekidaju taj niz zakonitog događanja.Pritom za znamenja - Čuda (portenta) ustvrđuje da se događaju mimo prirodnog (zakonitog) događanja, a izvor im je u Bogu, koji njima želi nešto poručiti smrtnicima, ali " samo zbog nekih važnih i ozbiljnih razloga ". Pretpostavka razgraničenja čuda (portenta) od prirodnih događanja jest određenje prirodnog događanja iz čega će slijediti i određenje čuda kao tomu događanju protivnog događanja. Kao značajke prirodnog događanja navodi Dudić pravilnost, zakonitost (što ne određuje pobliže), nužnost, neumitnost, predvidljivost te općost važenja. Potom pokušava pokazati da sve te značajke prirodnog događanja vrijede i za pojavu kometa, tvrdeći kako se komete pojavljuju u nekim pravilnim razmacima, kako se njihova pojava može predvidjeti, a upravo time što ne djeluju kao opći , univerzalni uzroci pojava na Zemlji (kako svjedoče pobornici teze o kometama -uzrocima zbivanja na Zemlji, koji pojavu komete dovode u svezu s pojedinačnim a ne općim pojavama, naprimjer sa smrću jednog kralja a ne svih kraljeva). Komete su, po Dudiću, "quia eadem est cometarum... quae aliarum in coelo flammaram, materia, eademque efficiens causa" pripadne prirodnom nizu zbivanja (pri čemu je zanimljivo da i nebeske pojave svrstava u prirodni niz događanja što znači da se u principu slaže s Kardanom, po kojem su komete nebeska tijela)." Sve što se događa na Zemlji nije ništa više prouzročeno kometama nego li drugim utiscima nebeskim i fenomenima, što se vide u zraku "- reći će. Time je, dakle, ujedno Dudić pokazao kako se komete ne mogu smatrati čudima.

Nakon što je utvrdio da komete pripadaju prirodnom nizu događanja te se njihova pojava zbiva zakonito i daje se predvidjeti, Dudić pokušava odrediti relaciju između dviju skupina pojava , odnosno pojave kometa kao prirodnih pojava na nebu i zbivanja na Zemlji. U polemici s pobornicima teze po kojoj komete upravo kao prirodne pojave (i stoga, prema općeprihvaćenom stavu o odnosu nebeskog i zemaljskog kao odnosu uzroka i posljedice) kao uzroci prirodnog niza zbivanja djeluju na zbivanja na Zemlji i napose zbivanja u ljudskom svijetu kao na sastavni dio prirodnog niza događanja (ukoliko naprimjer pojava kometa izaziva promjene u zraku a ove djeluju na ljudsko ponašanje) Dudić dolazi do mjesta gdje je nužno razlikovati dva tipa zemaljskih događanja. Radi se, naime, s jedne strane o događanjima kakva su razne pošasti,poput kuge, velike prirodne katastrofe, suše itd. što bi

mogle biti posljedicom pojave komete i takovih zbivanja kao što su ratovi, propasti carstava, svrgavanje moćnih vladara itd. Upravo u tom središnjem dijelu rasprave pokušava Dudić "izvući" čovjeka i događanja kojima je on ishodištem i autorom, iz sfere prirodnog niza događanja, uspostavljajući "regnum hominis", dakle, kraljevstvo čovjekovo kao poseban niz događanja. No, zanimljiva je pritom njegova argumentacija.

Dudić tako ne niječe da su komete kao nebeske pojave i kao pojave prirodnog niza događanja uzroci zbivanja na Zemlji (ističući pritom kako su tek dalji i opći uzroci tih zbivanja). No, on naglašava kako čovjek nije samo prirodno biće što bi u potpunosti bilo podređeno uzročnosti prirodnog niza. Pogrešno je prije svega pojave u ljudskom svijetu dovoditi u svezu i tumačiti iz daljnjih i općih uzroka već im valja tražiti bliže i prisutne uzroke, a to su za "res humanae" i za ono što posvuda pokreće ljude - ljudska odluka i ljudska volja, i u krajnjoj liniji - razum. "Quod si quo tamen casu bella aliqua, si pestis, si aliqua mala exoriantur, quis est vitae communis rerumque humanarum tam insolens atque ignarus? quis consiliorum actionumque tam parum acutus aestimator, qui vel levissima auditione acceperit ea quae ubique fere gentium agitantur, ut ea ad cometae potius crines, aut barbam, aut caudam ac remotas illas coelestes universalesque quam ad proximas praesentesque causas referenda esse pertinaciter adhuc contendat?" (Commentariolus, str.22).

Kad je, dakle, riječ o "res humanae", o "actiones humanae" bliži im uzrok treba tražiti u odlukama i činima vladara, u običajima ljudskim.

Iako Dudić ne osporava činjenicu da čovjek, pripadajući carstvu prirodnog događanja jednim svojim dijelom jest podložan zakonitosti toga događanja (po onoj "biliosa natura", ne-razumskim svojim dijelom dakle), ipak on naglašava da su za događanja u ljudskom svijetu presudne odluke kojima zapovijeda razum barem isto toliko koliko i bijes ("neque furor ibi magis quam ratio et prudencia imperat: praesertim ubi graves multoque usu rerum pollentes senatores consilia sua conferunt").

Kao dobar poznavalac ljudske psihe i ljudskog ponašanja, Dudić nipošto ne zanemaruje ulogu strasti, lakomosti, mržnje, častohleplja, nagona za posjedovanjem i vladanjem, kao mogućih movensa ljudskog djelovanja, no ipak svagda uporno ističe kako u svakoj ljudskoj aktivnosti, a napose u zbivanjima kakva su ratovi i političke promjene najvišu instanciju predstavlja ipak "consilium" što počiva na razumu. Razum je odredben za čovjeka i njegovo djelovanje, Razum u kojem se temelji ljudska odluka ishodište je tako zasebnog niza događanja, što se konstituira u čovjekovoj slobodnoj volji. Tako nasuprot tezi pripadnika one interpretacijske linije, što je čovjeka posve podvrgavala zakonitosti prirodnog niza događanja, a što bismo je mi danas označili "naturalističkom" linijom, Dudić ustanovljuje, mimo kraljevstva Božjeg i mimo prirodnog niza zbivanja, dakle, mimo "regnum Dei" i "regnum naturae" zaseban niz događanja kojima je ishodište u čovjekovoj odluci, što se temelji u razumu.

Naglašavajući značenje te svoje tvrdnje Dudić citira stav svoga prijatelja Thomasa Erasta koji kaže: "Quam felices, inquit, essent mortales, si a bile duntaxat in principum corporibus coarcevat, bella omnia orientur. Pauculo enim rhabarbaro, aut rosarum succo, totam hanc pestem extinguere posset prudens medicus" (Commentariolus, str. 44). Ne mogu, dakle ni zvijezde ni komete biti tumači ljudskoga svijeta niti mogu omogućiti predviđanje zbivanja u njemu. To može samo čovjek razumijevanjem./10/

Ako bismo se na kraju upitali kako Dudić precizira svoje viđenje odnosa između nadnaravnog, naravnog i ljudskog reda zbivanja /11/, što bismo mogli označiti i kao odnos Boga-prirode -čovjeka (a čini se da upravo utvrđivanje toga odnosa predstavlja središnji interes Dudićeve rasprave), onda valja konstatirati slijedeće: premda ne niječe posvema djelovanje prirodnog niza uzroka na čovjeka, Dudić ipak naglašava da je ono za čovjeka odredbeno -razum, duh, nad kojim zapravo samo Bog - Stvoritelj imade moć, a po kojima čovjek očito nadvladava djelovanje prirodnih uzroka (koji su u odnosu na njegovu odluku dalji i opći uzroci). Ipak on ostaje (kako proizlazi iz orvog dijela rasprave) podložan barem djelomično carstvu prirode, ukoliko se i na njega odnosi "immutabilis lex naturae" (u pogledu smrtnosti naprimjer). Napose je, međutim, zanimljivo promotriti kako Dudić određuje odnos Boga i prirodnog niza zbivanja u kojem vlada red, zakonitost, neumitnost. I opet je taj odnos od primarnog interesa za čovjeka i područje u kojem je njegova slobodna volja, njegova odluka ishodištem zbivanja (a ona pretpostavlja znanje koje je najuže povezano s mogućnošću uvida u uzroke, i to ponajprije u bliže uzroke). Bog doduše može kršiti zakonitost prirodnog niza zbivanja (čudima), no on, kao "prima causa", dakle kao najdalji uzrok, pri donošenju odluka, čemu je pretpostavkom znanje o svijetu (prirodnom nizu zbivanja), zapravo više nije relevantni momenat. (Dudić naprimjer ismijava filozofe i liječnike koji u prirodnim stvarima kao uzrok navode prvi uzrok ili okultna svojstva stvari: "ridiculum est et vix ferendum si philosophus et medicus in quaestionibus naturalibus ad primam causam nos remittat tantum aut occultas in rebus omnibus proprietates origeminet" (iz pisma T. Hagecku, koje donosi Costil u op.cit.pp 357). A prvi je, opći uzrok, čovjeku sakriven i nedostižan. Nadalje, Dudić inzistira na slobodi volje, na razumu kao na ishodištu događanja u ljudskom svijetu, u "regnum hominis", i pod cijenu dijeljenja čovjeka na prirodno biće (tijelo) i duh, razum, i pod cijenu odricanja mogućnosti uvida u buduća zbivanja u njegovu svijetu pa po tome i u pravilnost i zakonitost događanja u ljudskom svijetu, što bi bila pretpostavkom takve mogućnosti. To ujedno znači da se tu posredno dolazi do zaključka o nemogućnosti uspostavljanja znanosti o ljudskim stvarima po analogiji s prirodnom znanošću.

Na kraju bismo o Dudićevim stavovima u svezi s kometama i njegovom doprinosu na prirodoznanstvenom području mogli zaključiti : Dudića bismo svakako mogli okvalificirati kao mislioca što stoji, po svojim nastojanjima i stavovima, na pragu novoga vijeka i to prije svega

zahvaljujući njegovu nastojanju oko razgraničenja znanstvenog i neznanstvenog istraživanja pojava, oko razgraničenja znanosti i praznovjerja, oko fiksiranja metodologijskih principa znanstvenog istraživanja i tumačenja pojava, s jasno određenim kritičkim stavom spram bezupitnog preuzimanja tradiranih, autoritetima posvećenih saznanja, i uopće spram neprovjerenih, na tuđem iskustvu utemeljenih saznanja. On to jest i po svojoj otvorenosti za nove teorije, za drukčije tumačenje pojava ukoliko su argumenti na kojima počivaju sukladni "rationi et naturae", što je napose došlo do izražaja u njegovu postupnom približavanju Squarcialupovim, od njegovih prvobitnih stavova, posve oprečnim tezama o kometama te napose u kritičnosti kao temeljnom metodologijskom zahtjevu što se postavlja pred svakog intelektualca, a što ju je on sam prakticirao tijekom čitava svog života. Upravo u dosljednom uvažavanju takovih principa čini se da kulminira njegova izrazito humanistička nastrojenost. Neki su to označavali svojevrsnom metodičkom skepsom, no možda je bolje reći da se radi naprosto o dosljednoj kritičkoj nastrojenosti spram tradiranog znanja, spram bezrezervnog pristajanja uz autoritete napose u sferi znanstvene spoznaje, što je za Dudića očito bila pretpostavka osvajanja onog područja u kojem je čovjeku osigurana mogućnost sigurnog znanja, utemeljena u razumskom uvidu, koji ujedno predstavlja i ishodište slobode (ljudskog) djelovanja.

Ta kritičnost kao temeljni metodologijski zahtjev imade, međutim, poslužiti ostvarenju pozitivnog cilja: ona treba da bude pretpostavkom napredovanja ljudskog znanja a u mogućnost tog napredovanja Dudić duboko vjeruje o čemu svjedoče njegove riječi iz predgovora Squarcialupovoj raspravi o kometama, što je posvećuje hajdberškom liječniku i profesoru Thomasu Erastu, svome prijatelju, a kojima upravo glorificira napredak ljudske spoznaje na gotovo svim područjima "Iisdem hac quoque aetate vestigiis ingressi viri docti, praeclara multa, quae veteribus ignota fuerunt, ex naturae tenebris eruerunt: plurima multo meliora quam ab illis acceperint, reddiderunt. Atque hoc sane modo excultae, perpolitae, amplificatae sunt praeclare artes, theologia, physuca, medicina, iurisprudentia, et aliae, tum liberales, tum mechanicae omnium generum..., Commentariolus..., str.24).

No, ono što nam se čini bitnim u Dudićevoj raspravi o Kometama ipak jest upravo to, da Dudić naspram sfere božanskog djelovanja i sfere djelovanja prirodne zakonitosti ustanovljuje "regnum hominis" kao zasebnu sferu zbivanja kojoj je počelom čovjekova volja, što se temelji na razumu kao za čovjeka odredbenom. Time Dudić zasigurno stoji na pragu novovjekovnog poimanja i pristupa čovjeku. Čini se da je upravo to onaj momenat, što je odlučivao o popularnosti Dudićeva djela, koje je tijekom 16. i 17. stoljeća doživjelo nekoliko izdanja.

Bilješke:

1/ Među najzanimljivije ličnosti europskog 16. stoljeća može se bez rezerve ubrojiti, što zbog raznolikosti područja na kojima se angažirao, raznolikosti intelektualnih krugova kojima je pripadao, a što zbog originalnosti stavova kojima se istakao, i hrvatski filozof, pjesnik, filolog, teolog, prirodosnanstvenik i diplomat Andrija Dudić.

Bez obzira na to, što ga većina stranih biografa smatra " mađžarskim humanistom ", čini se da je njegovo hrvatsko podrijetlo , uz talijansko po majčinoj liniji, neosporno.

Andrija Dudić-Sbardellati (Andreas Dudithius ili dudithius,Dudith, Sbardellatus de Orehowitza ili Horehowitza, rođen u Budimu 16. veljače 1533, a umro u Breslavi (Wroclaw) 23. veljače 1589., pripada, naime, staroj hrvatskoj obitelji što se je, bježeći pred Turcima u 16. stoljeću preselila u Sjevernu Hrvatsku gdje imade posjed u Orehovici u Hrvatskom Zagorju. Po majci Talijanki nosi Dudić i njeno talijansko prezime Sbardellatus. O njegovu hrvatskomu podrijetlu svjedoče, međutim, mnogi njegovi biografi - suvremenici poput ruscellija ili hennenfelda, koji kažu da je "e nobillissima familia croatica" ili da mu je "origo slavica".

Dudić se školovao u tada najznačajnijim europskim duhovnim središtima, tako u Veroni, Paviji , Veneciji, Breslavi, Padovi. Proslavio se napose svojim govorima što ih je održao na Tridentskom koncilu. Kao diplomat boravio je što duže što kraće u Parizu, Londonu, Beču, Krakovu, Breslavi. njegova bogata korespondencija svjedoči o tome da je prijateljevao s najznačajnijim humanistima 16. stoljeća, tako s Paolom Manuzzijem, Ivanom Vincenzom Pinellijem, poznatim padovanskim mecenom, koji je u svojoj kući u Padovi ugošćivao i mnoge druge hrvatske filozofe i znanstvenike(između ostalih Antuna medu i Marina Getaldića), pa zatim s Camerariusom, Ellebodom, Sophianom, Znamenitim znanstvenikom i liječnikom Thomasom Erastom,P. Pavlom Vergerijem, Justom Lipsijem, Petrom Ramom i mnogim drugim znamenitim ličnostima šesnaestog stoljeća.

Usto je pripadao intelektualnim krugovima različitih vjerskih, političkih i filozofskih opredjeljenja, tako onim reformističkim u Njemačkoj i Švicarskoj, pa krugu socinijanaca napose u Breslavi, pa poznatom sjevernotalijanskom krugu filologa i bibliofila te izdavača, bio je i pripadnikom kriptokalvinističkog kruga u [leziji.

I njegovi interesi i aktivnosti pokazuju sličnu raznolikost. Sam će za sebe tako reći: " Mea studia ita sunt varia, ut perpetua quaedam evagatio atque excursio haberi possint."

Središnji njegov interes svakako je onaj filologijsko-bibliofilski. Prikupljao je stare kodekse, prepisivao tekstova, prevodio s grčkog na latinski te pomaže pri objavljivanju tih tekstova. Tako je na latinski preveo Ptolemejev "Tetrabiblos", Proklovu parafrazu toga teksta, zatim tekstove Longina, Diodora Sikulskog, Apijanovu povijest Hanibala. Kao pravi humanistički erudit poznaje latinski, grčki, hebrejski, poljski, mađarski, talijanski, njemački ,francuski. Okušao se u mnogim književnim vrstama. Tako piše eseje, stihove, (i na grčkom), juridičke,

prirodoznanstvene i povijesne studije. Teško je zapravo izdvojiti ono područje u kojemu se taj uistinu svestrani humanist najvećma istaknuo. Ovaj "mađarski Erazmo" kako su ga običavali označavati neki suvremenici, bio je angažiran u nekim od najznačajnijih političkih, znanstvenih i teologijskih polemika šesnaestog stoljeća. Tako zapravo svaki njegov pojedinačni angažman, no još više ukupnost njegova angažmana potvrđuje njegov izrazito humanistički habitus.

Od objavljenih Dudićevih djela navest ćemo samo neka najznačajnija. To je prije svega "De cometarum significatione commentariolus" prvi put objavljen 1579. u Baselu, koji je potom doživio još nekoliko izdanja, tu su potom njegove "Orationes" održane u nekoliko navrata na Tridentском koncilu (objavljivane sve do sredine 18. stoljeća), pa "Theses theologicae" (Servestae, 1588), zatim mnogobrojna pisma, dobar dio kojih je objavio L. Scholz u "Epistolarum philosophicarum, medicinalium...", objavljenom u Frankfurtu 1598.

Od mnogobrojnih radova o Dudiću navodimo ovdje isto tako tek najznačajnije: Costil, A., Andre Dudith, humaniste hongrois, Sa vie, son oeuvre et ses manuscrits grecs, Paris, 1935., Faludi, J., Andre Dudith et les humanistes francais, Szeged, 1927., Lutteri, E., Della vita di Andrea Dudizio Sbardellato, Revereto, 1988., Bazala, V., Dudić Andrija (1533-1589), Zagreb, 1951., Krstić, K., Dudić Andrija, Enciklopedija Jugoslavije, Esih, J., Andrija Dudić Orehovički (1533-1589), Hrvatska revija, 1932., Žic, N., "štampana djela Andrije Dudića", Nastavni vjesnik 6-7/1932/33. Precizniju filozofijsku analizu djela "De cometarum significatione..." izlaže zapravo tek C. Vasoli u svom članku "Andreas Dudith-Sbardellati e la disputa sulle comete" u knjizi "I miti e gli astri", Napoli, 1977.

2/To djelo, osim što svjedoči o Dudićevu sudjelovanju u jednoj od najznačajnijih polemika 16. stoljeća, u polemici oko interpretacije pojave kometa, oko značenja astrologije i drugih oblika divinacije a u svezi s pokušajima razgraničenja znanstvenog od neznanstvenog tipa istraživanja fenomena, pokazuje ujedno i izrazito "humanističke" motive Dudićeva angažmana u značajnim zbivajima 16. stoljeća.

3/Odlučivši da značenje Dudićeva teksta o kometama iščitava iz konteksta jedne opsežne polemike što se koncem 16. stoljeća vodi među najistaknutijim intelektualcima Europe "za i protiv" astrologije, u kojem kontekstu se onda (napose prigodom pojave komete 1577-1580.) rasplamsava i rasprava o biti i značenju kometa, C. Vasoli u svom već spomenutom članku o Dudiću (vidi bilješku 1/) stavlja akcent prije svega na taj aspekt u Dudićevoj raspravi, dakle na problem divinacije i na profetički fenomen uopće, naglašavajući pritom, pri pokušaju razumijevanja i valoriziranja stavova A. Dudića, toga "nobile ungherese" (!), religiozne i političke implikacije stavova zauzetih u tim polemikama. Vasoli pritom kontekst iz kojega nastoji razumjeti motive Dudićeva angažmana određuje kao "vrijeme krize svih institucija i tradicija kršćanstva" u kojem "rastu apokaliptičke napetosti i milenaristički mitovi". Upravo

tom krizom tumači Vasoli intenziviranje interesa za predviđanje budućeg, pri čemu je astrologija ujedno "postajala oruđem moći". Dudićev spis o značenju kometa vidi on stoga prije svega kao reakciju na specifičnu duhovnu klimu i mentalitet koji pogoduje poplavi astrološke literature, a prisutan je napose u onom dijelu Europe koji neposredno iskušava tursku opasnost. Motiv Dudićeva angažmana u polemici protiv astrologije pronalazi Vasoli u njegovom religioznom nastojanju ("intento religioso"), da podstakne na jednu "čišću spoznaju Boga". Oko takove bismo interpretacije bili skloni polemizirati s Vasolijem. Bez obzira, naime, na to što se neda poreći specifičnim povijesnim i političkim okolnostima 16.stoljeća izazvana aktualnost profetičkog, pa onda i astrologije kao grane divinacije, mi ipak brojnost rasprava o astrologiji u tom razdoblju povezujemo primarno s "humanističkom" problematikom, pa tako onda i Dudićevu raspravu o kometama čitamo prije svega kao zauzimanje stava u svezi s "antropolojskom" problematikom (traženje odgovora na pitanje "koliko je uopće pojava komete relevantna za čovjeka", odnosno na pitanje koliko čovjek sam jest i može biti zakonodavac u vlastitu svijetu), što ćemo i nastojati pokazati analizom njegova "Komentara o značenju kometa".

4/Squarcialupova rasprava "De cometa in universum atque de illo qui anno 1577 visus est, opinio Marcelli Squarcialupi Plumbinensis ad amplissimum et sapientem virum Andream Dudithium" objavljena je zajedno s Dudićevim pismom Thomasu Erastusu kojim preporuča ovu raspravu za objavljivanje, svojevrsnim predgovorom Squarcialupovu djelu, u zbirci "De cometis dissertationes novae" u kojem su objavljeni i radovi Th. Erasta, Squarcialupa, Simonaei Grynaeusa itd. Dudićev predgovor Squarcialupovoj raspravi, njemu posvećen, pisan je u Paskovu 1579. godine.

5/ Pismo donosi A.Costil na str. 358 svoga djela o Dudiću prema L.Scholz, "Epistolarum philosophicarum, medicinalium ac chymicarum assummis nostrae aetatis philosophis ac medicis exaratum volume", Francoforti, 1598.

6) "In medio positum est magnum hoc Dei et naturae theatrum: oculi atque alii sensus philosophiae ministri Dei munere tibi quoque concessi sunt: animum denique ac mentem ex ipsius quasi Dei gremio, in te sicut in alios, delapsam obtines, nihil abest quod ad contemplationem desiderare plus aliis possis. Age igitur, descende tu quoque in admirandum hoc est pulcherrimum quod dixi orbis theatrum. Tuis oculis, non alienis naturam intueri, tuos sensus adhibe, quod alii affirmant, audi quidem, ita tamen verbis fidem adiunge si rationi, si naturae consentanea loquantur. Sin autem aliena adferant, eadem libertate ac facilitate qua ab illis dantur tu reiice, si quae non satis evolvunt, tu summa contentione ac studio eruere tende".

7/To će napose doći do izražaja u predgovoru Squarcialupovoj raspravi, a očituje se ponajprije u stavu spram Aristotelova autoriteta. "Verum illud quoque ipsorum voluntate affirmare mihi liceat, quod nemo sanus opinor, negaverit, summum hunc monarcham /sc.Aristotelem/ hominem tamen fuisse, errare, labi, decipi potuisse."

8/ "...universalem causam universe agere, neque quicquam efficere sine proxima et particulari causa. Sol sine homine non efficiet hominem... Vides igitur omnem varietatem a causis proximis quae diversae sunt rerum diversarum manere" (Pismo T.Hagecku iz 1580., što ga donosi Costil na str. 356. op. cit.)

9/"Nam, ut alia omittam" - reći će, "efficitur sane hoc modo, ut eius,quod fit, aut paulo post sequitur, causam esse dicamus id,quod vel praesens est, vel non ita pridem antecessit." (Comment. pp.27.).Tako se izlazak i zalazak Sunca, grmljavine, pojava duge, smatraju uzrocima onih događaja što se zbivaju istovremeno s njima ili im neposredno slijede" a mimo ljudskog očekivanja i volje" ("quae his intervallis ab hominibus suscipiuntur et fiunt, atque adeo quae eis praeter expectationem aut voluntatem accidunt",lb.)

10/"Quo fit, ut ea, quae ad hominum voluntates, consilia, actiones pertinent, et aliunde pendent, quaeve ad prosperam vel adversam fortunam, ad opes,ad honores, ad privatas vel publicas calamitates, spectant: ea, inquam, omnia, prudentiae potius vi, rerumque usu ac solerti coniectura comprehendi, quam ex meteoris aut astris denunciari posse perspicuum videatur "(Comment., pp. 38)

11/ Zanimljivo je da to razgraničenje područja naravnog.nadnaravnog i ljudskog djelovanja C.Vasoli nalazi samo u Dudićevu pismu T. Hagecku (pismo od 26. IX. 1580, usp. C.Vasoli, »I miti e gli astri »), a ne i u spisu "De cometarum significatione commentariolus".

Sažetak

Andrija Dudić jedan je od najznačajnijih humanista 16. Stoljeća. Ono što nam se čini bitnom odrednicom angažmana ovog europskog humaniste hrvatsko-talijanskog podrijetla nalazimo u njegovu najznačajnijem djelu "De cometarum significatione commentariolus".To djelo, naime, osim što svjedoči o Dudićevu sudjelovanju u jednoj od najznačajnijih polemika 16. stoljeća, u polemici oko interpretacije pojave kometa, oko značenja astrologije i drugih oblika divinacije a u svezi s pokušajem razgraničenja znanstvenog od neznanstvenog tipa istraživanja fenomena, pokazuje ujedno i izrazito " humanističke " motive Dudićeva angažmana u značajnim zbivanjima 16. stoljeća.

U toj raspravi, naime, pokušavajući razgraničiti sfere važenja božanskih, prirodnih i ljudskih uzroka zbivanja, on teorijski utemeljuje "carstvo *humanuma*", odnosno "regnum hominis" i time zapravo stoji na pragu novovjekovne koncepcije i pristupa čovjeku. Premda se rasprava o kometama, kako joj i ime kaže,bavi naoko primarno pitanjima vezanima uz

pojavu i tumačenje pojave kometa, mi je tumačimo prije svega kao doprinos renesansnoj "antropologijskoj" tematici.